

AZ ABESSZIN KÉRDÉS RÓMÁBÓL, PÁRISBÓL ÉS LONDONBÓL NÉZVE

Az OLASZELLENEK szankciók kezdetén, amikor e sorok írója hathetes körútra indult, hogy olasz, francia és angol földön benyomásokat gyűjtsön az abesszin konfliktus európai hátteréről és várható következményeiről, mottóként az ifjabb Andrásynak egy mondására gondolt:

— Egy nemzet külpolitikáját nem az érdeke, hanem az érdekeiről való nézete irányítja.

Annál nagyobb meglepetés volt, hogy ezen az utazáson azt kellett tapasztalnia, hogy a sacro egoismo-nak még ez az alanyi megnyilvánulása sem kormányozza többé olyan döntő módon az államok külpolitikáját, mint azelőtt. Az európai nagyhatalmak sorában talán egyedül a franciáknál uralkodik még szuverénül a külpolitikában a nemzet tárgyi érdeke (illetőleg a politikusoknak erről formált véleménye), de már Angliában, Németországban és Olaszországban sokszor megfelelnek az önzés kizárólagos szempontjáról s más mellécélokat is követnek. Mindenesetre érdekes megfigyelni, hogy a sacro egoismo-nak ez a cserbenhagyása hogyan fest Nyugaton, Angliában és milyen másképp Közép-Európában, Németországban és Olaszországban. Angliában a közvélemény az, amely a kormányt néha olyan külpolitikai cselekedetbe is belekényszeríti, amely az angol érdekeknek nem felel meg (például az abesszin kérdésben), Közép-Európában viszont épp fordított a helyzet, mert ott a diktatori kormányok szállhatnak szembe a közvélemény érzelmeivel (gondoljunk a fasiszta rezsim elején megkísérelt olasz-délszláv közeledésre és a tavalyelőtt nyélbeütött német-lengyel kiegyezésre), aminthogy a diktátorok maguk is hivatkoznak arra, hogy őket nem lehet a sacro egoismo-nak egyoldalú érvényesítésével vádolni, mert az ő politikájukat más ideál is vezeti, mint a pusztá érdek. A németek külpolitikájánál ez a szempont a világnézet, az olaszoknál pedig a presztízs-politika képében jelentkezik. A világnézeti szempont segítette elő az odáig elképzelhetetlenek hitt közeledést Berlin és Varsó között és ez tette a német külpolitika tengelyévé a német-országi, jobban mondva a nemzeti-szocialista-bolszevista ellentétet. A presztízs-szempont pedig a legújabb fasiszta külpolitikában szárnyalta túl a sacro egoismót, amint azt éppen az abesszin-konfliktus során igen jól megfigyelhettük.

Hogyan szorul időnként háttérbe ez a szent önzés az abesszin-ügy két főszereplőjénél, Olaszország és Anglia külpolitikájában; milyen

hatást gyakorol ez a francia politikára és a Népszövetségre s milyen új lehetőségek szunnyadnak ennek következtében az európai politikában — mindezekre a kérdésekre talán ki lehet hámozni valamelyes választ a legutóbbi hetek eseményeiből és ezeknek az eseményeknek római, párizsi és londoni visszhangjából.

AZ ELSŐ BENYOMÁS, amely Olaszországban megragadja az embert, az olasz nép lelkesedése s a nemzeti érzésnek az a fellángolása, ami nem csupán a háborús erőfeszítésnek lendületét fokozza, hanem ami a fasiszta rezsim belső kohézióját is szemmel láthatóan megerősítette az alsóbb néposztályokban. Már Róma felé közeledtében, ahogy Velencében és Firenzében néhány órát eltölt az ember s utcán, vendéglőben és a vasúti kocsiban beszélget pincérekkel, sofőrökkel s útítársaival, látnia kell, hogy a tömegek valóban vakon bíznak Mussoliniban s szentül meg vannak győződve arról, hogy a Duce nemcsak Olaszországban ura a helyzetnek, hanem hogy kifelé is az olasz politika nem a nemzetközi erők kölcsönhatásaitól, hanem Mussolini személyes akaratától függ. A közvéleménynek ez a százszázalékos diadalban való bizalma azonban, amennyire kedvező momentum a katonai és gazdasági küzdelem terén, annyira zavarja a kompromisszum kilátásait, minthogy éppen a Duce emberfeletti erejébe vetett hit teszi nehezzé az olasz kormány számára, hogy elfogadjon és a közvéleménnyel elfogadtasson egy olyan megegyezést, amely nem jelenti teljes győzelmét az olasz álláspontnak.

Maguk az úgynevezett vezető társadalmi rétegek már sokkal realiztikusabban ítélik meg a helyzetet. Ezekben a körökben az abesszín vállalkozást eleinte csak abból a szempontból értékelték, hogy mennyiben jelent majd hasznot Olaszország számára, mekkora anyagi és hatalmi előnyt általában az olasz birodalom gyarmati és különlegesen az olasz nagyhatalom brenneri pozíciójára nézve. Annakidején Rómában félhivatalosan kijelentették, az egész abesszín vállalkozás főcélja az, hogy Olaszország a maga hátát az abesszín fenyegetéssel szemben biztosítva, nagyobb figyelemmel fordulhasson a Duna-medence felé s bárkivel beszélt az ember, a politika magántudósaival vagy hivatalos személyiségekkel, mindenki azt fejtegette és kézzelfogható érvekkel bizonyította, hogy Olaszországnak sokkalta nagyobb érdekei forognak kockán Ausztriában, mint Afrikában, mert egy elmulasztott gyarmati alkalmat még lehet pótolni másutt, de ha egyszer Ausztria különállása elvesz, akkor a Brenneren lezáródó politikai vaskapu végkép elvágja Olaszországnak mindenféle, szellemi, gazdasági és politikai útján a Dunamedence és a Balkán felé, amivel Róma nem csupán Délkelet-Európában vesztené el minden szerepét, hanem egyáltalán az európai kontinens felé megszűnnék nagyhatalom lenni.

A Brenneren való megerősödés mellett persze voltak közvetlenebb céljai is Olaszországnak Abessziniában: egyfelől az amhár fennsík meghódítása (ezen a termékeny területen kezdtek kísérletezni gyapotültetvényekkel a japánok, ebben a magasságban az európai ember is jól bírja a klímát) s másfelől a nem-amhár területekből elsősorban azoknak a tartományoknak a megszerzése, amelyekből politikai korridort s abban utat, esetleg vasutat lehet létesíteni Éritrea és Olasz-Szomália között.

Ez a hármás célkitűzés (a Brenner, az amhár fennsík és a politikai folyosó) azóta bizonyos változásokon ment át s érdekes, hogy éppenséggel nem a sacro egoismo irányában, mert voltak pillanatok, amikor Olaszország még az általa 1934 nyarán faképnél hagyott Berlin—Róma tengelyt is kész lett volna feltámasztani és ezzel — valószínűleg — Ausztriát, Olaszország legfőbb kontinentális bázisát a német befolyásnak kitenni, ha Németország hajlandó lett volna Olaszország oldalán a szankciós fronttal szembeállni. Ez pedig annál nagyobb áldozat lett volna Róma részéről, mert az erre irányuló kísérletek nemcsak akkor történtek meg, amikor Olaszország még remélhette egész Abesszínia megszerzését, hanem később is megismétlődtek, akkor is, amikor Olaszország már nem magára Abessziniára, hanem csupán a nem-amhár tartományokra tartotta fenn igényét, ami az egész vállalkozás értékét jelentékenyen leszállította, mert amíg az amhár fennsíkon állítólagos nyersanyagkincsek és főképp telepítési lehetőségek ígérkeztek, addig a nem-amhár területek termékenysége lényegesen kisebb, a klímájuk pedig oly kedvezőtlen, hogy Olaszország számára többé nem gazdasági és népesedési, hanem inkább csak katonai szempontból értékesek, főleg az eritrea—Szomáliái átjáró révén.

Tulajdonképpen ez az a maximum, amit Olaszország Abessziniában ma területileg elérhet, a minimum pedig — amit a különféle olasz-franda-angol és olasz-angol szerződések már eddig is kilátásba helyeztek — bizonyos nem-amhár tartományoknak közlekedési folyosóvá való kicpítése politikai fennhatóság nélkül. Ha Olaszországot a merev sacro egoismo vezetné, most azt lehetne jósolni, hogy a hadjárat legjelentékenyebb eredménye, az áduai bosszú után, többé nem presztízssikerekre, hanem inkább tárgyi, gazdasági és közlekedési előnyökre fog törekedni s hogy ha most nem is szerezheti meg az Eritreától Szomáliáig terjedő területek politikai fennhatóságát, békés gazdasági behatolás és az olasz-angol bizalom felélesztése révén igyekszik majd lépésről-lépésre megközelíteni a célt: a korridor politikai megszerzését és Abesszínia amhár magjának bekerítését. Lehetséges persze ennek az ellenkezője is. Ebben az esetben bonyodalmakra is el lehetünk készülve, bár előreláthatóan nem olyan súlyos válságra, mint azt a fasizmus elleneségei hiszik, mert akik például a májusban esedékes esőzésektől az olasz mögöttes országrész összeomlását várják, elfelejtik, hogy Badoglio, akit Franciaországban is Európa egyik legjobb katonájának ismernek, minden irányban nagy bátorságot tud mutatni s hogy ő még a csapatok ideiglenes átcsoportosításától sem fog visszariadni, hacsak ezen a réven tudja biztosítani a front szilárdságát. Akik pedig azt gondolják, hogy egy kompromisszum olyan csalódást kelthet az olasz népben, hogy az a fasizmus bukására vezethet, azok nem ismerik sem az új olasz nacionalizmus erejét — amely Mussoliniben ma már nemcsak a fasiszta vezért, hanem egy szorongatott nemzet első katonáját is látja — és nem ismerik a fasiszta-rendszer hálózatát: Olaszországban a közélet emberei annyira egymáshoz vannak láncolva egzisztenciális érdekeikben és annyira kiirtották minden más gondolatnak a képviselőit, hogy a fasizmust, ha más nem, a körülötte képződött politikai légűresség is fenntartaná, egyszerűen azért, mert nincs, aki a helyére léphetne. Még egy katonai diktatúra is csak a fasizmus embereivel tudna kormányozni, legalább is az első években s ha a király népszerűsége — amiről a Rómában élő idegen diplomaták beszélnek — megkönnyíthetné is a rezsim lassú átalakulását, a helyzet ma az, hogy az uralkodó egész súlyával Mussolinit támogatja.

Belátható időn belül események inkább csak gazdasági és pénzügyi téren várhatók. A szankciókat eddig általában, még Olaszországon kívül is, optimisztikusabban ítélték meg, mint ahogyan a gyakorlatban hatottak, pénzügyi téren pedig talán ezután leszünk tanúi a presztízszempontból túl magas árfolyamon, a híres 'quota novotán' végrehajtott lírastabilizáció visszahatásainak.

Ennek láttán természetesen fölvetődik a kérdés, milyen okok készíthették Mussolinit arra, hogy éppen most fogjon hozzá az abesszin akcióhoz, amikor pénzügyi helyzete érthető módon még nem

heverhette ki a magas lírastabilizáció és a nyomában következő világválság hatásait és amikor az abesszin akció egyértelmű volt annakaStresának felrobbantásával, amely épp Olaszországnak szolgálta leginkább az érdekét. Külföldön sokat beszélnek arról, hogy Mussolinit a tettvágyó fiatal fasiszták nyomása kényszerítette bele valamilyen nagyszabású cselekedetbe s vannak, akik azt hiszik, hogy a fasiszmus belső dinamizmusa volt az, amely előbb-utóbb szükségszerűen valamilyen kitörésre kellett, hogy vezessen. Az ember olaszországi tapasztalatai arra vallanak, hogy ez a két föltevés meglehetősen valószínűtlen. Mussolini olyan szuverén ura a helyzetnek, hogy őt semmire sem kényszeríthetik az alatta álló politikai erők, aki pedig a fasiszmus dinamizmusának külső kislülésére gondol, az nem ismeri a fasiszmus mai állapotát, amely a kormányzat minden erejét még mindig a belső szervezésre foglalja le. Hallani még — Párizsban és még inkább Londonban — egy harmadik kombinációról is, arról, hogy Mussolinit a pénzügyi helyzet vitte volna bele valamilyen földrengésszerű akcióba; aki azonban hisz Mussolini óvatosságában és felelősségérzésében, az nem adhat hitelt ilyen föltevésnek, mert a pénzügyi bajokat háborúval gyógyítani — még homeopátiának is sok volna. Ennek kapcsán legfőljebb arra gondolhatunk, hogy ha Mussolini már a háborún túl lesz, akkor a befejező kommuniké eredményeire hivatkozva nem-sokára bejelenti, hogy a háború költségeinek messzemenő következéseit kell levonni az államadósság kimutatásában.

Ennek a lehetőségnek és egyéb jelenségeknek a láttán Olaszországot ma azzal az érzéssel hagyja el az ember, hogy az abesszin hadjárat következményei csak a konfliktus lezárása után fognak jelentkezni. S nem csak a külföld fogja helyesebben megítélni az olasz nagyhatalom valódi értékét, hanem maga az olasz nép és a fasiszta bürokrácia is tisztábban fogja látni a maga belső erejét és nemzetközi helyzetét.

RÓMÁBÓL PÁRISBA menet egészen megváltozik az abesszin kérdés arca. Amíg az olaszok figyelmét teljesen leköti magának a hadműveletnek a sorsa s ennek kedvéért semilyen áldozatot sem sokaiknak, amelyet más külpolitikai területen kell esetleg hozmok, más szóval kifejezve, amíg Olaszország majdnem teljes érdektelenséggel viseltetik legalább is a dolgok mai állásában a konfliktus után bekövetkező külpolitikai helyzettel szemben, addig a franciákat éppen ellenkezőleg: kizárólag az érdekli, hogy milyen lesz az európai politika képe a konfliktus elintézése után.

Franciaország az abesszin kérdést, csakúgy, mint az egész olasz-francia viszonyt egyetlen szemüvegen, az osztrák kérdésen át nézi. Ez hozta létre januárban az olasz-francia egyezményt és áprilisban a stresai frontot, ez érlelte meg Franciaországban a közeledést Olaszország álláspontjához az azóta elkallódott dunai paktumtervben, ez a szempont állította szembe Angliával a szankciók kérdésében s ezért hozta meg Franciaország azt a legnagyobb áldozatot is, hogy Genfben eltántorodjék a status-quo és a kollektív biztonság dogmájának ortodox értelmezésétől, hogy külpolitikájának egyetlen szilárd pillé-

rét, az angol-francia antantot valamiképpen összeegyeztethesse az olasz 'Wacht an Brenner' támogatásával.

Ennek megfelelően a Quai d'Orsay magatartását az abesszin kérdésben kettős cél irányítja: kiszorgálni Angliát és távoltartani Olaszországot a német diplomáciától, amit a gyakorlatban úgy valósít meg, hogy mindenben rendelkezésére áll Londonnak, még a gazdasági megtorlás szigorú végrehajtásában is, de ellenszegül minden olyan szankciónak (például az olajzárlatnak), amely megbénítaná és kétségbeesett lépésre ragadtathatná Olaszországot. A kérdés csak az, hogy meddig űzheti Franciaország ezt a seszínű politikát? Nyilván csak egy olasz-angol fegyveres összetűzőzésig, mert ebben az esetben Franciaország önműködően köteles megsegíteni Angliát az októberi megállapodás alapján a szárazon, a vízen és a levegőben, mégpedig, legalább is gyakorlatilag, tekintet nélkül arra, hogy Olaszország provokálatlanul támadott-e vagy sem? Párizsban tudvalóóén azt mondják, hogy ezt a kötelezettséget Laval azért vállalta el közvetlenül a megtorlás kimondása előtt, mert akkor még bizonyosra vehette, hogy olasz-angol összetűzésre nem kerül sor, nem pedig azért, mert a francia diplomácia előzetes megállapodásfélét teremtett úgy Londonnal, mint Rómával abban a tekintetben, hogy milyen előre demarkált lehetőségek között fog mozogni Anglia és Olaszország a konfliktus tartama alatt. A franciák szerint Mussolini nem csak a hadműveletek előestéjén tartott emlékezetes rádióbeszédében jelentette ki, hogy Olaszország a gazdasági megtorlást nem fogja ellenséges gesztusnak tekinteni, hanem diplomáciai úton azt is közölte a párizsi kormánnyal, hogy Olaszország, legalább is az esőzés beálltaig, a nyersanyagbevitteltől nagyjából függetlenítette magát. Ennek alapján a franciák a londoni kormánytól ígéretet kaptak volna arra nézve, hogy ha Franciaország hajlandó minden gazdasági szankcióhoz csatlakozni, akkor az angol kormány igyekszik megakadályozni, hogy a gazdasági megtorláson kívül blokádot is alkalmazzanak Olaszország ellen. Párizsban azt állítják, hogy ők egy lépéssel sem mentek tovább, mint ameddig az Olaszországgal való eszmezsere alapján abban a nyugodt hiszemben elmehtek, hogy bonyodalom sem diplomáciai téren, sem pedig Olaszország nyersanyagellátásának kérdésében nem fenyeget. A franciák előadásában tehát a dolog úgy fest, hogy ők meglepetéssel vették tudomásul, hogy Mussolini ma már a gazdasági megtorlást is, nevezetesen az olajszankciót, ellenséges gesztusnak akarja minősíteni. S minthogy ezen a ponton már csődöt mondana Franciaország kettős taktikája, érthető, hogy Laval nagy erőfeszítéseket tett a minél előbb való kompromisszum előkészítésére. Részben ennek tulajdonítható a párizsi Laval—Hoare terv is, amely valóban megfelelt annak az elgondolásnak, amely Franciaországot az abesszin kérdésben kezdetől fogva vezeti és amelyet a francia diplomácia egyik ismerője a következőkép jellemzett:

— Franciaország célja az, hogy Stresát, ha darabjaiban is, de mindenképpen összetakolja. S ha az olaszországi angolgyűlölet és az Angliában az olasz külpolitika orgánumaival szemben érzett bizalmatlanság jóidőre lehetetlenné teszi is London és Róma intim együttműködését, a stressai

egységes angol-francia-olasz lánc helyébe mi az angol-francia és a francia-olasz láncszemeket szeretnők állítani. Ha Olaszország az abesszin vállalkozásból teljes sikerrel kerülne ki, akkor az olasz külpolitika a mögötte álló erők tudatában külön utakra térhetne s brenneri politikáját tőlünk egészen függetlenül intézhetné, ami Franciaországnak semmiképpen sem volna az érdeke. Ugyanakkor azonban az olaszok kudarca sem szolgálná a mi érdekeinket, mert egy ilyen fordulat esetleg elerőtleníthetné a Brenneren álló olasz őrséget. Franciaország érdeke tehát az, hogy se Anglia, se Olaszország ne maradjon fölül s hogy amikor az abesszin hadjáratnak a költségét Olaszország a büdzséjébe beállítja, akkor a francia arany rendelkezésére álljon az olasz pénzügyi világnak. Ilyen aranyszálakkal szeretnők biztosítani a brenneri őrség kitarását és az együttműködés egyenletességét Róma és Párizs között. Ennek megfelelően a mi diplomáciánk olyan kompromisszumot igyekszik létrehozni az olasz és az angol álláspont között, amely Olaszországnak vagy az anyagi, vagy pedig a politikai igényeit elégítené ki. Olaszországnak választania kellene a között, hogy nagyobb területet csatol magához, de kisebb gazdasági és közigazgatási befolyáshoz jut, vagy pedig nagyobb befolyást kap Abessziniában, de kisebb területet mondhat a magáénak politikailag. Az a törekvése, hogy már most szuverénitást kapjon az eritrea—Szomáliái átjárón, az angolok ellenállásán egyelőre meg fog hiúsulni, de ha Olaszország hallgat a szavunkra és elfogadja javaslatainkat, akkor olyan helyzetbe juttatjuk, amely nyílegyenest fejlődhetik majd az eredeti olasz célok irányában s néhány évtized alatt egész Abesszinia Olaszország kezére juthat. Az ilyen kilátásokon alapuló olasz engedékenységre annál inkább számíthatunk, mert Rómában tudják, hogy a gyarmatosítás olyan tökébe kerül, amelyeket e pillanatban csak Franciaországtól kaphat meg.

A francia külpolitikában észlelhető jelenségek közül valóban semmi sem mond diant ennek az egyoldalú föltevésen alapuló, de azért önmagában egészen logikus gondolatmenetnek, aminek megvalósulását mindenesetre nemcsak az olaszok esetleg eltérő felfogása hiúsíthatja meg, hanem megakadályozhatja a francia belpolitika alakulása is. Egy Olaszországra nézve méltányos kompromisszum ugyanis a francia kormány ellenállásán is hajótörést szenvedhet akkor, ha a mai Laval-kormány helyett a kommunista-szocialista-radikálszocialista népfront kerül uralomra. Minthogy pedig a tavaszi választásokon mindenki a baloldal győzelmét várja, a kérdés voltaképpen attól függ, hogy sikerül-e az abesszin kompromisszumot nyélbeütni még addig, amíg Laval hatalmon marad.

Ez a kérdés mindenesetre nem csak az abesszin, hanem az európai s kivált a dunai helyzet szempontjából is érdekes, mert Laval szemmel látható erőfeszítéseket tesz arra, hogy a francia külpolitikát eddigi irányából kimozdítsa. Laval ugyanis, amint a belpolitikában, úgy a külpolitikában is jobboldali gondolatokat képvisel, csak éppen — nagyon ügyesen — baloldali allűrökkel; a jobboldalnak pedig a külpolitikában is egészen más elképzelései vannak, mint amilyeneket Franciaország eddig követett. Az Angliával való antantot például a jobboldal is Franciaország legfőbb támaszának tartja, de ugyanakkor szeretné magát függetlenebbé tenni Londontól s a Franciaországnak esetleg kényelmetlenné váló angol-német viszonyt is ellensúlyozni akamá akár a latin antanttal, akár pedig a német-francia viszony rendezésével. Más politikát űzne a jobboldal a Dunamedencében is, mert azt tartja, hogy az egyre jobban moszkvai befolyás alá jutó és ugyanakkor gyakran Németországgal is kacérkodó kisantant egyáltalában nem az a megbízható instrumentum Franciaország kezében,

mint amilyenek a Quai d'Orsain hiszik. Így alakult ki a jobboldalon az a felfogás, hogy Franciaország dunai politikájának súlypontját a kisantról fokozatosan át kellene tolni Olaszországra, részben azért is, mert Olaszország érdekeit sokkal természetesebb ellentétek választják el Németországtól, mint például Belgrádét és mint Prágáét, amely a német néptengertől bekerítve nem is maradhat tartós bázisa a francia politikának.

Laval, aki ehhez a felfogáshoz meglehetősen hajlik, úgy látszik, már a stresai dunai tervet is erre alapította s az abesszin konfliktus után is itt, a Dunamedencében igyekeznek kifejleszteni a francia-olasz együttműködés súlypontját. Aminek megvalósítására azonban nincs sok remény, mert Laval legfőljebb tavaszig maradhat uralmon s mert nem csak a nyomában következő baloldali kormány, hanem maga a Quai d'Orsain is ragaszkodik a francia külpolitika háború utáni dogmáihoz.

LONDONBA ÉRKEZVE csodálkozással tapasztalja az ember, hogy amíg a francia külügyminisztériumnak — Lavallal, mint az előbb láttuk, nem egészen egyetértő — hivatalnoki kara és a tavaszi kormány várományosai mindenáron ott szeretnék folytatni az európai politikát, ahol az Stresa után abbamaradt, addig Angliában úgy látják, hogy az európai helyzet már végkép megváltozott. A tavaszi állapot legjellegzetesebb eleme, a németellenes politikai blokádnak megszűnt s ha a német rezsim ma Nyugat-Európában s kivált Angliában sokszorta idegenebbül hat is, mint valaha, mégis tény, hogy a Stresában kiközösített Wilhelmstrasse az abesszin konfliktus óta ismét szalonképes lett Londonban s ezen a réven Párizsban is.

— Németország számára valóságos főnyeremény az abesszin konfliktus — hallja az ember úton-útfélen Londonban, ahol ha közvetlen okozati összefüggést nem látnak is az abesszin konfliktus és az angol-német flottaegyezmény között, annyit mindenesetre megállapítanak, hogy a középtengeri olasz-francia flotta- és repülőegységműködésre irányuló tavaszi eszmecsere idegesítően hatott Londonra s ennek ellensúlyozására történhetett meg az, hogy Anglia az angol-német flottaegyezményhez nyúlt, arra gondolva, hogy a német flotta erősödése Franciaországot arra fogja kényszeríteni, hogy nagyobb flottakészültséget tartson az Atlanti-óceánra néző partjain és kisebbet a Földközi-tengeren. Emellett olyan hangokat is hallani Londonban, hogy nemcsak az abesszin akció alapjául szolgáló középtengeri olasz-francia közeledés, hanem maga az olasz-angol ellentét is növelte az angol kormány hajlandóságát a német flottaegyezmény irányában, mert Angliának eminens érdeke volt az, hogy Berlint magához kötve, elejét vegye annak, hogy Olaszország a Berlin—Róma tengely felállításával kiutat találjon magának Észak felé és ezzel ismét feleledjen annak a lehetősége, hogy a diktatúrák Közép-Európa függetlenítse magát a nyugati hatalmak akaratától.

Hogy az angolok számítása helyes volt, azt megmutatta nemcsak Olaszországnak ismételt közeledési kísérlete Németországhoz, hanem Németország magatartása is: Berlin mindig nagyon szívélyesen válaszolt Rómának, de a szolidaritásnak még addig a fokáig sem ment el, hogy számbaj övő hitelkönyvitést nyújtott volna a szankciókkal küzdő Olaszországnak. A Wilhelmstrasse és a Foreign Office között,

így mondják Londonban, sajtóságos egyoldalú tanácskozási viszony alakult ki: Németország semilyen fontosabb lépéséről sem hagyja tájékozatlanul Londont s ennek tudható be, hogy a német kormány kezdettől fogva elzárkózott az olasz javaslatok elől.

Egyébként, hogy az angol-német közeledés nem fejlődött ki jobban, annak londoni felfogás szerint két oka van: elsősorban a németországi vallásháború, ami az angolok nagyrészenek valósággal a személyes ügyévé vált és ami a legnagyobb tárgyilagosságra törekvő megfigyelő tapasztalatai szerint is egyre jobban fokozza az ingerültséget az angol közvéleményben a nemzeti szocializmussal szemben; másodsorban pedig az akadályozta meg az angol-német viszony elmélyülését, hogy a keletázsiai japán nyomás hatása alatt az angol és az orosz diplomácia közeledett egymáshoz. Ez az eltolódás pedig nemcsak azon a réven zavarja az angol-német viszonyt, hogy a politikai fizika törvényeinél fogva a szovjet külpolitikai szolgálatkészsége automatikusan csökkenti Anglia szemében Németország értékét, hanem azon a réven is, hogy Hitler következetesen elzárkózik világnézeti okból minden együttműködéstől a bolsevista kormánnyal és annak intímabb partnereivel. Ugyanakkor az Ázsiában erősen szorongatott Oroszország viszont mindent megtesz, hogy az angol kormánynak és lehetőleg az angol közvéleménynek is a kedvében járjon, amit Genfben a szankciós vita alkalmából a tanácsülés újságíró asszisztálói is megfigyelhettek.

A keletázsiai kérdés egyébiránt egy másik ponton is belejártszik az abesszin kérdésbe: a washingtoni flottaegyezmény óta lappangó és a huszas évek közepétáján átmenetileg megzavart angol-amerikai együttműködés a japán előretörés hatására megint erősödni látszik s nyilván ennek következménye az Egyesült Államok kormányának magatartása az olaj szankció ügyében, amely e pillanatban még az angol intranzigencián is túltesz. Igaz, hogy másrésről állítólag Anglia keletázsiai gondjai is arra készítetik a londoni kormányt, hogy mindenáron békét igyekezzen teremteni Abessziniában és a Földközi-tengeren.

Hogy a külügyminisztérium meg tudja-e nyerni közvéleményét egy Olaszország iránt engedékenyebb politikának, ma még nyílt kérdés, bizonyosnak csupán az látszik, hogy sem a közvélemény, sem pedig a kormány nem egyezik bele abba, hogy az olaszok a szuverénitásuk alá vonják, tehát katonailag is megszállják az Eritreát Olasz-Szomáliával összekötő területeket, minthogy egy ilyen folyosó nem csupán az angol közvéleménnyel szemben volna kihívás — amely tudvalévően egyáltalában semilyen abesszin területet sem akar az olaszoknak juttatni —, de keresztené azt az angolok által megépítendő utat is, amely Szudánból vezetne Addisz-Abébán át Brit-Szomáliába és amely azért fontos stratégiailag Anglia számára, mert így a szuezi víziúttól függetlenül szárazföldi összeköttetést is lehetne teremteni a Nílus völgye és az ádeni öböl, vagyis a Földközi-tenger és az Indiai-óceán között. Londonban hangoztatják, hogy Angliának a Tana-tó vidékén kívül voltképpen csak ez az egyetlen érdeke fűződik Abessziniához, amint hogy az angolok általában nem Olaszország abessziniái törekvéseinek a jogosultságát vonják kétségbe, hanem csupán a módot, ahogyan a tervét keresztül akarja vinni. S érdekes, hogy ezt a módot mennyire más-más szempontból ítéli meg a közvélemény és a bürokrácia.

A közvélemény egyszerűen magát a háborús cselekedetet akarja megbélyegezni, viszont a bürokrácia inkább csak azt veszi rossz néven

az olaszoktól, hogy az abesszin akció bevezetéseképpen olyan propaganda indult meg a Földközi-tenger partjain, főleg Egyiptomban és Arábiában, amely előre beharangozta a fiatal fasiszta Olaszország győzelmét az öreg és gyáva britbirodalom felett. Tárgyilag könnyen megegyezhetnénk az olaszokkal, mondják az angolok, mert mi úgylis belenyugodtunk már abba, hogy Olaszország előbb-utóbb ráteszi a kezét Abessziniára, de amikor az olaszok az abesszin kérdést angol-olasz presztízs-mérkőzésnek állították be, ők maguk nehezítették meg, hogy Anglia szabad utat engedjen Olaszországnak.

Annál sajtáságosabb, hogy Angliát az abesszin kérdésben mégsem a sacro egoismo-nak ezek a szempontjai vezetik,¹ nem a féltékenységek és nem is a presztízs-sérelemért való elégtétel vágya. Amit az is bizonyít, hogy éppen az angol imperializmus őrzői, a külügyi és a tengerészeti hivatal, a konzervatív-párt vezetősége és a City, pártolják leginkább az Olaszországgal való megegyezést s hogy az angol kormány intranszigienciája szinte kizárólag a közvélemény nyomására vezethető vissza, amely azonban éppenséggel nem angol érdekeket, hanem csupán a nemzetközi jogrendet akarja védelmébe venni. Jól tudjuk, hogy ez a mondat a legtöbb olvasóban csodálkozást, sőt megütközést fog kiváltani, mégis le kell írunk és hitet kell mellette tennünk, mert az ember londoni személyes tapasztalatai mindenképpen az angol közvéleménynek e jóhiszeműsége mellett szólnak s mert az angol közvéleménynek ez az ádáz abesszinpártolása magának Angliának egyáltalában nem szolgálja az érdekeit. Egyebek közt azért sem, mert — amint erre a konzervatív-párt korifeusai rámutatnak — a népszövetség tekintélyének túlságos megerősítése aggodalmas Anglia szempontjából, minthogy Genf később esetleg magának Angliának is útját állhatja valamilyen tervében.

Az angol imperialisták szemében az abesszin ügy egyébként is megérlelt már egy kedvezőtlen momentumot Anglia számára, nevezetesen azt, hogy az angol közvélemény ennek hatása alatt fogadta el a kollektív biztonság elvét, amely Angliára csak kötelezettséget ró minden megfogható előny nélkül. Valójában ezen a ponton nyugszik az abesszin ügy utóhatásainak a kérdése is, mert a népszövetségi szankciók hatékonyságától, az abesszin ügy kimenetelétől függ, hogy az angol közvélemény végkép lehorgonyzódik-e a genfi intézmény mellé? Angliában általában az a felfogás uralkodik, hogyha a közvéleménynek az lesz a benyomása, hogy a népszövetségnek komoly szerepe volt a konfliktus elsimításában, akkor ennek következtetését az angol diplomácia is le kell hogy vonja s le kell hogy kösse magát a kollektív biztonság gondolata és gyakorlati kipróbálása, a gazdasági, sőt esetleg a katonai szankciók megszervezése mellé is. Mindez természetesen szilárdabbá tenné Európa mindenkori állapotát, a status-quo végleges szentesítésétől azonban ebben az esetben mégsem kellene tartanunk, mert az angol politika rúgóinak ismerői szerint az abesszin kompromisszum előreláthatóan nem csupán a népszövetségi alkot-

¹V. ö. e sorok írójának római levelét (Was geht in Rom vor?, Fester Lloyd, 1935. november 3.) és londoni levelét (Az angol imperializmus és a faszizmus, Magyar-ság, 1935. november 30.).

many gyakorlati súlyát éreztetné, hanem annak az elvnek érvényesülését is, hogy a dolgok egyensúlyához a mozgás, a fejlődés, a változás is hozzátartozik. Úgy, hogy ha Anglia politikájának alapjává, legalább is Európában, valóban a népszövetséget fogja megtenni, akkor ettől nem csupán a fennálló nemzetközi jogrend megerősödése lesz várható, hanem egy ajtónak, egy lehetőségnek a megnyílása is a dolgok esetenként való átszervezése felé.

Más kérdés, mi történik akkor, ha az angol közvélemény csalódnai talál a népszövetség erejében. Londonban azt hiszik, hogy ebben az esetben Anglia érdeklődése csak a Rajnáig terjedne s hogy az angol diplomáciának európai eszköze nem a népszövetség, hanem a Nyugat-Európára korlátozott angol-francia antant volna s hogy az angol kormány kénytelen volna sorsára hagyni minden gazdasági és politikai ügyet Közép- és Kelet-Európában. Jól tudjuk, — mondotta nekem egy angol politikus — hogy ez a káoszt jelentené a kontinensen, amelyből csak a francia vagy a német hegemonia hozhatna kiutat, az angol diplomácia azonban nem helyezkedhetnék szembe a közvélemény kifejezett akaratával.

Arra a kérdésre, hogy a diktatúráknak ilyen esetben való megerősödése milyen hatást tenne az angol közvéleményre, rendszerint azt válaszolják, hogy Angliát kettős állásfoglalás vezeti a diktatúrákkal szemben. Pillanatnyilag stabilis elemet látnak bennük — ezért volna tévedés azt hinni, hogy az angol kormány a fasizmus megbuktatására törekszik, — viszont huzamosabb időre bizonytalan, kiszámíthatatlan tényezőnek tartják az ilyen rezsimeket belpolitikailag, pénzügyileg és külpolitikailag egyaránt. Angol ember elképzelhetetlennek tartja, hogy hozzá hasonló európai lények huzamosan elviseljék a legelemibb szabadságjogaikban való megnyomorítottságukat s ha ebben a tekintetben el tudnak gondolni fokozatokat, azt már semmiképpen sem hiszik, hogy a diktatúrák, ha már kezdeti hőskoruk lejárt, meg tudják állni a helyüket a pénzügyekben és főképp a társadalom megszervezésében. A legérdekesebb az angolok vélekedése a diktatúrák külpolitikai értékéről, mert amíg a diktátori rezsimek a maguk legfőbb külpolitikai érdemének azt tudják be, hogy kitaróbban tudnak ragaszkodni egy külpolitikai vonalhoz, mint a parlamentáris kormányok, addig az angolok ennek éppen az ellenkezőjét gondolják: szerintük parlamenti kormányzatú ország sohasem részesítheti a világot akkora meglepetésben, mint éppen egy diktatúrás állam, ahol egyetlen egy embernek a szeszélye vagy pillanatnyi érzelmi vihara semmiféle ellenállásba nem ütközik. Anglia, mondják, szívesen fogad el partnernek diktatúrás kormányokat, amíg szilárdak s az angol diplomácia nem vállalkozik arra, hogy a szilárdságukat csökkentse; ha azonban — teszük hozzá — valamelyik diktatúra olyan súlyos válságba kerülne, hogy az már nemzetközi kérdéssé válnék, akkor Anglia is kilépne a passzivitásából.

KÖRÜLBELÜL ilyen benyomásokat és véleményeket lehetett összegyűjteni ennek a három nagyhatalomnak a fővárosában a szankciók kimondását követő zavaros hetekben s zavaros maga a kép is, amely

ezekből a mozaikokból összeállítható. Annyi valószínűséget azonban talán kiolvashatunk e töredékes képből, hogy Olaszország, ha ez alkalommal nem tudja is még érvényesíteni valamennyi eredeti — s tegyük hozzá — sok szempontból jogos igényét Abessziniában, a ráváró kompromisszum lehetővé fogja tenni, hogy Mussolini sikerként könyvelje majd el abesszin akcióját.

Többet előrelátni e pillanatban lehetetlen, hiszen az embernek, bárhová tekint, az az érzése, hogy az egész európai politika cseppfolyós állapotba jutott. S ha eddig azt hittük, hogy egyének és népek társadalmának az a legkezdetlegesebb formája, ahol nem az erkölcs és nem elvek, hanem csak az önzés uralkodik, most azt kell látnunk, hogy van még ennél is aggasztóbb együttélés, az olyan, ahol még az önzésnek sokszor brutális, de mégis csak kiszámítható útjait is hirtelen egyéb szempontok keresztezhetik; amit az angolok leegyszerűsítve — és csak miránk vonatkoztatva — úgy fejeznek ki, hogy a kontinensen ma hisztéria uralkodik.

Vájjon milyen sors vár erre a hisztériába esett Európára? Az ököljognak még a mainál is leplezetlenebb s bizonytalanabb uralma és a revíziós lehetőség felé tapogatózó népszövetségi reform között egész sor kiszámíthatatlan lehetőség előtt áll nyitva az út a mai helyzetben. Egy angol-francia-német hármasság kialakulása épp úgy nem lehetetlen, mint Németország visszatérése a Népszövetségbe vagy ellenkezőleg Berlin újabb elszigetelése; a francia-olasz viszonyból is épp úgy válhatik az angol-francia antant egyszerű függeléke, brenneri nyúlványa, mint ahogy kifejlődhetik belőle egy önmagáért való olasz-francia együttműködés is, főleg Közép-Európában; s ugyanakkor az is lehetséges, bár éppen az abesszin események utóhatásai következtében nem valószínű, hogy Olaszország elszakad Franciaországtól és Nyugat-Európától, hogy visszatérjen egy Közép-Európára szorítókozó együttműködés gondolatához.

A dunai népek sorsának legközelebbi alakulása nagyrészt ezektől a nagyhatalmi kérdésektől függ, s ezek kisugárzását annál inkább érezni fogjuk, mert alig merülhet fel ma Európában olyan kérdés, amelyet ne kötne össze valamilyen szál a dunai kérdéssel. A jelek mindenesetre azt mutatják, hogy az európai politika fókusza, a nagyhatalmak mérkőzésének súlypontja az abesszin viszály elintézése után ismét visszatolódik majd a Dunamedencére.